

K PŘÍCHODU ČECHŮ NA VOLYŇ (1868–1872)

MIROSLAV CINGROŠ

This study addresses the question – to what extent were prospective Czech emigrés informed about the true situation in Russia between the years 1863 and 1868. It describes the promotional campaign by František Příbyl, which led to the main surge of emigration. It characterises the typical problems the emigrés had to face as a result of not being well informed.

Key words: Czech emigrés; Tsarist Russia; promotional campaign.

Ve svém příspěvku bych rád odpověděl na otázku, do jaké míry byli budoucí emigranti informováni o skutečné situaci v Rusku. Organizátorem vystěhování několika prvních rodin byl strážmistr František Příbyl z Třeboně, který na Volyni později spolupracoval s Josefem Oličem. F. Příbyl osobně agitoval v Čechách a na Moravě, za což byl nejprve pokutován a později vypoštěn. V tisku však ve skutečnosti podal jen tři inzeráty v Národních listech (č. 55, 56, 57), první z nich 25. února 1868. Oba jsou ve velikosti přibližně 5 × 5cm, s níže uvedeným textem: „*Velké a malé statky jsou na prodej za velmi levnou cenu. Statky ty nalézají se v cí. Rusku, v okresu volyňském, osm mil od hranic rakouských vzdálené, a jsou při nich sdělaná a zesetá pole. Bližší správu podá na ořrankované dopisy Frant. Příbyl (poste rest. Tábor). Opisy výtahů katastrálních map, za jejichž spravedlivou výměru se ručí, lze shlédnout u výše jmenovaného v Horách ratibořských u Tábora. Jitro rak. míry nejlepší pšeničné půdy stojí 30. zl. r. m., žitné 16. r. m. Ohledně koupí statků těch buď v celosti nebo díly nechť se páni koupě žádostiví (s kapitálem 4 až 10 000 zl.) přihlásí u tétož.*“¹

O několik dní později (od 17. 3. 1868) pak Příbyl opakovaně (6× do 24. 3. 1868) vydává ujištění pro zájemce, že, mluví pravdu: „*Prodej velkostatků. Pánové, kteří se následkem mého návštějí obsaženého v č. 55, 56 a 57 „Národních Listů“ na mne byli obrátili a nebo to ještě učiniti hodlají, ubezpečuji, že se na obsah návštějí mého spolehnuti mohou, začož ručím milým krajanům svou ctí. Spolu vyzývám ty, kdož by cestu se mnou do Ruska konati chtěli, aby se do 15. dubna u mne přihlásili. František Příbyl v Táboře.*“²

To že byly inzeráty nevýrazné a měly být pokud možno levné, usuzuji z pozice, kterou na okrajích listu zaujímají a jejich malého rozměru. Dnešnímu pozornému čtenáři obeznámenému s pozdějším chováním Příbyla (a Oliče) k osadníkům při obsahové analýze neuniknou jemné náznaky budoucích událostí. V prvním inzerátu je zmínka o opisech výtahu katastrálních map, za které ručí. Lze to přece pochopit i tak, že za nic jiného neručí. V druhém inzerátu, ujišťuje krajan, že za obsah prvního ručí vlastní ctí. Pokud bych se vžil do myšlení dnešního sedláka, řekl bych si, že Příbyl je asi úplně na mizině, když se nemůže zaručit třeba svým úspěšným hospodářstvím, fungujícím už po několik let na Volyni. Zprostředkovatelé neprováděli činnost kvůli ideálům, ale jako podnikatelský záměr, kdy využili příležitost na trhu. O úspěšnosti jejich kapitalistické činnosti svědčí to, že už za zprostředkování prvního obchodu si každý přišel na

¹ *Národní listy*, 1868, č. 55, 25. 2. 1868.

² *Tamtéž*, 17. 9. 1868.

65 ha.³ Bohužel při zprostředkování docházelo k častým problémům, jak je vidět na příkladu Jana Duhy, který píše: „*Dle dopisu od Příbyla nám patřilo půl pole a půl lesa, a my sotva měli osminu pole a ostatní les.*“⁴

František Příbyl nebyl zemědělcem, ale první si uvědomil možnosti, které nabízí levná volyňská půda. Jedním ze dvou organizátorů první vlny hospodářské emigrace na Rus se stal také kvůli svým organizačním schopnostem. Narozen v roce 1838 v Třeboni do rodiny správce schwarzenberského panství, vystudoval lesnickou školu v Bělé pod Bezdězem a pracoval jako schwarzenberský lesník. O možnostech získání zemědělsky využitelné půdy na Volyni se poprvé dozvěděl v roce 1867 ve Varšavě, kde se seznámil s činností zprostředkovatelské kanceláře G. Bordasze a W. Wilkoňského, nakupující půdu polských velkostatkářů, o kterou přišli po neúspěšném polském povstání 1863.

Vystěhovalecká firma měla mnoho nabídek na prodej půdy, ale nemohla je realizovat mezi polským obyvatelstvem, protože v Rusku vyšel zákon zakazující nabývání půdy katolíky. Jednalo se o zákony z 10. května 1864 a 10. prosince 1865. Polští velkostatkáři a šlechtici byli zároveň zbaveni bezplatné pracovní síly (zrušení nevolnictví 1861). Nastalou situaci řešili hromadným odprodejem půdy, která vzhledem k nabízenému množství ztrácela hodnotu. F. Příbyl uzavřel s výše zmíněnou společností smlouvu (pravděpodobně tichou dohodu), podle které Příbyl zajistí kupce, firma pozemky na prodej.⁵ Vlastní prohlídku lokalit provedl před únorem 1868 (kdy také mohl nabrat černozem, kterou ukazoval zájemcům při osobní agitaci v Čechách). První zájemci s Příbylem přijeli na Volyň 24. / 12. 5. 1868 (podle gregoriánského kalendáře používaného v Rakousku, juliánského používaného v Rusku). V roce 1869 šlo již o tisíc rodin. V červenci 1869 pak F. Příbyl založil Společnost pro nákup půdy v Jihozápadním kraji s výše zmíněnými Poláky a soudcem v Rovně Antonem Boguckým, která zprostředkovala koupěchtivým nákup půdy. Kupní smlouvy s prodávajícími zprostředkovali agenti Společnosti na jména zplnomocněnců.⁶ Zplnomocněnci byli sedláci, na jejichž jména byly uzavírány první smlouvy – v kupních smlouvách tak nebyli uvedeni všichni ze skupiny kupujících. Společnost si nechávala platit za vyměření pozemků, Společnost jediná si vyhrazovala právo smířovat osídlence a za to rovněž inkasovala poplatky. Dokonce úmyslně nepřátelila strany, aby získala finanční prostředky za zprostředkování.

Jaro, zvolené k přestěhování ale není vhodné, protože zemědělec neví co dřív, zda stavět nebo sít apod. Mnohem výhodnější období k prohlídce a případnému nákupu je vrcholící léto, protože je možné posoudit stav obilí, luk a dobytka. Je také dlouhý den, umožňující shlédnout více zajímavých lokalit, případně stavět budovy. Stěhování v létě je také pochopitelné méně náročné, než v zimě (závěje nebo bahno). Po žních je také možné snadno nakoupit píce a obilí, sami osadníci mohou zasít ozim. Protože podzim na Volyni trvá déle, lze rozdělit pozemky, vykopat příkopy.⁷ První zimy osadníci překonávali převážně v zemljankách, i když například v České Hulči se osadníci nastěhovali do zakoupeného zámku.

Josef Olič, druhý z významných organizátorů vystěhovalectví na Rus se stal staršinou v Dubenské (české) volosti, později byl jmenován spolu s F. Příbylem druhým z úředních představitelů Čechů na Volyni. Po seznámení se s ruskými zákony a právem se stal advokátem a z Čechů tahal peníze. Například v roce 1876 musel Jan Duha zaplatit za zprostředkování kupní

³ VACULÍK, J.: *Dějiny volyňských Čechů I.* Praha 1997, s. 8.

⁴ KŠICOVÁ, D. – VACULÍK, J. (eds.): *Rodinná kronika volyňských Čechů.* Brno 2006.

⁵ KŘIVKA, J.: *Život volyňských Čechů 1868–1947.* Karlovy Vary 2009, s. 21.

⁶ KYTL, V. – ZÁPOTOCKÝ, V. – ŽÁKOVÁ, M.: *Kupičov, jak nám o něm vyprávěli.* Bruntál 1997, s. 19.

⁷ DOUBRAVA, F.: *Český vystěhovec na Rus.* Praha 1876, s. 46.

smlouvy Josefem Oličem 96 rublů, přestože státní poplatky byly Čechům odpuštěny. V této záležitosti se však jednalo o odměnu zprostředkovateli, která by se platila i předtím. V tom samém roce by ve Českém Straklově za tuto částku bylo možné koupit přes 2 ha půdy. Jiné Čechy stálo předtím zprostředkování přijatelnějších 14 rublů. Přesto na majetku Jana Duhy vznikl dluh, který byl splácen patnáct let.⁸

Absenci centrálního řízení vystěhovalecké akce v Čechách a na Moravě bohužel docházelo k problémům, které bylo možné předvídat a cílenou osvětou mezi zájemci o emigraci do značné míry potlačit. J. Vaculík ve svých Dějinách volyňských Čechů tyto problémy blíže specifikuje, jednalo se zejména o neznalost jazyka (podepisování smluv, kterým nerozuměli – neschopnost zajistit si nezrušitelné vlastnictví půdy a z toho plynoucí soudní spory), nedostatek kapitálu (ať už z prosté nesolventnosti nebo špatným rozvržením investic – nákupem maximální výměry pozemků), počáteční neschopnost kooperovat s dalšími přistěhovanci přerůstající i do častých vzájemných soudních sporů. František Doubrava zmiňuje i osobní nedostatky, pití, karban a různé darebáctví.

V průběhu let vzájemného soužití se nedostatky ve spolupráci překlápily do naprosto opaku – fenoménu půjčování, spolkové činnosti, vzájemné pomoci při práci a stavbě domů. To jsou fakta, která by byla vítána i dnes. K možnosti sám se na Volyni přesvědčit a psaní od přátel a příbuzných z Volyně přibyl roku 1876 „manuál“ na vystěhování, obsahující seznam rad a doporučení. Byla jím útlá knížečka vydaná v Praze – Český vystěhovec na Rus od Františka Doubravy. Autor hned v úvodu hovoří o hlavních příčinách „menšího zdaření“ českých osad na Volyni – nedostatku poučení a řádné organizace. Srovnává s Němci, kteří mají spisy o poměrech i návod jakým způsobem, do jakých krajín se stěhovat, čeho se vyvarovat, jak organizovat svou samosprávu. Němci se také stěhovali v četných rodinách z jedné krajiny. I ve výše zmiňovaných Dějinách od J. Vaculíka najdeme informaci, že byli jedinou skupinou imigrantů, kteří byli úspěšnější osadníci než Češi – hlavně díky jejich počtu a tedy celkovému objemu majetku. Češi se tedy dezorganizovaně, jednotlivě, v různý čas, stěhovali do různých končin „nazdarbůh.“⁹

Cílové oblasti emigrace Doubrava zúžil na dvě nejvýznamnější – Rusko a USA. Ostatní oblasti jsou v této knize zmíněny pouze namátkovým výčtem (např. Brazílie). Na příkladu USA dokládá klady vystěhování na Rus. Finanční porovnání nákladů na přestěhování rodiny: Rusko max. 200 zl./5 osob, USA max. 1250 zl./5 osob. Do středu Volyňské gubernie bylo možno se dostat za 30 zl. za 36 hod (tato doba se při použití vlaku dodnes příliš nezměnila – 24 hod), do Ameriky za 30 dní. Emigrace do USA byla také ztížena probíhající občanskou válkou. Ve skutečnosti některým osadníkům trvala cesta na Volyň několik týdnů, protože ji ušli pěšky,¹⁰ jiní vlakem dojeli jen na hraniční stanici Brody, protože se přistěhovali ještě před výstavbou železnice na Volyň.

Od převzetí potvrzené listiny novým majitelem nemohl původní majitel nic požadovat po novém majiteli.¹¹ Mezi podepsáním kupní smlouvy a písemným potvrzením soudu tak vznikala velmi nebezpečná časová mezera, ve které byl prodávající stále úplným právním vlastníkem. Pokud tedy není podepsán, kromě plné moci k převodu nemovitosti na nového majitele, také závazek prodávajícího (pod finanční pokoutou), že plnou moc nezruší nebo jinak neobejde. Finanční záruka nemusela postačit v případě, že prodávající svůj majetek již stejně předlužil. Nový majitel si na základě kupní smlouvy mohl vypůjčit od banky až do 60 % kupní ceny (8% úrok p. a.).

⁸ KŠICOVÁ, D. – VACULÍK, J. (eds.): c. d., s. 33.

⁹ DOUBRAVA, F.: c. d., s. 8.

¹⁰ VLK, J. – VLKOVÁ, A. – VLK, V.: *Kronika Českého Boratína*. Ústí nad Labem 2000, s. 14.

¹¹ DOUBRAVA, F.: c. d., s. 14.

Nejbezpečnější bylo, pokud kupující a prodávající se dohodli v kupní listině o uložení oboustranné zálohy u soudu (nejméně 1 : 1, lépe 1 : 3). Nejvhodnější ovšem bylo, pokud se domluvila skupina rodin a od majitele zakoupila celý statek a založila českou osadu. Osadníci se tak vyhnuli vlivu překupníků, dostali lepší cenu (stačilo zaplatit 1/4 i 1/5 a zbytek v 20letých splátkách při úroku 5 % p. a. ze zbývajících částky), od začátku se znali a mohli společně založit školu, knihovnu, hasičský sbor apod. Ruská vláda umožnila v roce 1872 zřízení čtvrté volosti (samosprávy) v Kupičově (první byla v Hlinsku, pak v Dubně a Lucku).

Rozsah české emigrace na Volyni na přelomu 60. a 70tých let 19. století byl značný. Půdy na prodej bylo ve Volyňské gubernii dostatek a cesta tam byla mnohem levnější než do zámoří a vedla po souši. Také příbuznost řeči národa, na jehož území se chtěli čeští emigranti usídlit, sehrála značnou úlohu. Příznivý vliv měly i různé úlevy poskytované imigrantům carskými úřady.